

НАСЛІДКИ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ ДЛЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ МОДЕЛІ КАПІТАЛІЗМУ

У статті аналізується вплив світової фінансово-економічної кризи на США та Захід у цілому. Порівнюється реакція розвинених країн та країн, що розвиваються на глобальні економічні кризові процеси. Проводиться спроба виявити наслідки цих процесів для капіталістичної моделі США.

Ключові слова: фінансова криза, капіталізм, політика, модель розвитку, країни, що розвиваються, США, Європа, Китай, Бразилія, Східна Азія, Латинська Америка.

В статье анализируются влияние мирового финансово-экономического кризиса на США и Запад в целом. Сравнивается реакция развитых и развивающихся стран на глобальные экономические кризисные процессы. Предпринимается попытка выявить последствия этих процессов для капиталистической модели США.

Ключевые слова: финансовый кризис, капитализм, политика, модель развития, развивающиеся страны, США, Европа, Китай, Бразилия, Восточная Азия, Латинская Америка.

The paper analyzes the impact of the global financial crisis on the U.S. and the West in general. Author compares the reaction of developed states and developing countries on global economic crisis. An attempt was made to detect the consequences of that crisis for the U.S. capitalist model.

Key words: financial crisis, capitalism, politics, development model, developing countries, the USA, Europe, China, Brazil, Asia, Latin America.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що останнім часом все частіше обговорюється тема поступової втрати США світового лідерства. Різні політологічні та експертні кола, серед іншого, наголошують на тому, що американська версія капіталізму якщо і не втратила репутацію, то, принаймні, більше не є домінуючою, а ідейний вплив Сполучених Штатів і Європи в міжнародних організаціях суттєво знизився.

Метою статті є дослідження впливу світової економічної кризи на капіталістичну модель Сполучених Штатів. Виходячи з цієї мети, автор поставив перед собою такі завдання: виявити наслідки світової фінансової кризи для політичної та соціально-економічної сфери життя США, відповісти на питання чи зможуть США, і Захід в цілому, надалі розглядатись як єдиний центр інноваційної соціально-політичної думки на фоні конкуренції з боку країн, що розвиваються.

Свого часу, у 1929-1933 рр., глобальна криза, яка розпочалась у США та отримала всім відому назву «Велика депресія», не тільки глибоко потрясла світову економіку, а й негативно позначилась на світовій політиці. Вона поклала початок переходу від жорсткого монетаризму і політики невтручання держави в сферу економічного життя суспільства до регулювання попиту, яке було запропоноване англійським економістом Д. Кейнсом. Більш того, в очах багатьох людей

капіталістична система втратила легітимність, були закладені основи для зростання радикальних і антиліберальних рухів по всьому світу [1, с. 68].

У наші ж дні, як це не дивно, настільки явного відторгнення капіталізму не спостерігається навіть у світі, що розвивається. На початку 2009 р., у самий розпал глобальної фінансової паніки, Китай і Росія, дві колишні некапіталістичні держави, чітко дали зрозуміти вітчизняним і зарубіжним інвесторам, що не мають наміру відмовлятися від капіталістичної моделі. Жоден з лідерів великих країн, що розвиваються, не відмовився від прихильності принципам вільної торгівлі і глобальної капіталістичної системи. Навпаки, саме розвинені західні демократії під креслювали, як небезпечно надмірно покладатися на ринкову глобалізацію, і закликали до більшого регулювання світової фінансової системи [2, с. 6].

Чому нинішня криза викликала набагато менш екстремальну реакцію в країнах, що розвиваються в порівнянні з часами Великої депресії? По-перше, в світі, що розвивається звинувачують у кризі Сполучені Штати. Багато людей в цих країнах готові погодитися з президентом Бразилії Луїсом Інасіу Лула да Сілвою, що «цю кризу спровокували білі люди з блакитними очима» [3]. Якщо світова фінансова криза й стала перевіркою на міцність будь-якої моделі розвитку, то саме ринкової, неоліберальної моделі, яка відводить державі скромну роль в економіці, але робить акцент

на дерегулюванні, приватній власності і низьких податках. Небагато країн, що розвиваються, можуть вважатися такими, які повністю прийняли цю концепцію.

Насправді, до кризи протягом багатьох років вони дистанціювалися від даного підходу. Фінансова криза кінця 1990-х рр. у Східній Азії та Латинській Америці дискредитувала цілий ряд ідей, що асоціюються з так званним «вашингтонським консенсусом», особливо ті з них, які стосуються прямої залежності від іноземного капіталу. До 2008 р. багато країн з економікою, що розвивається прикрили двері перед іноземними фінансовими ринками, накопивши значні валютні резерви і створивши систему регулювання свого банківського сектору. Подібна політика забезпечила захист від глобальної економічної нестабільності. Це підтвердив вражаючий підйом відповідних країн після недавньої кризи: економіки, що розвиваються, демонстрували кращі показники зростання, ніж країни розвинутого капіталізму [4, с. 2].

Таким чином, американська версія капіталізму якщо і не втратила репутацію, то принаймні більше не є домінуючою. У найближчі 10 років країни з ринком, що розвивається і низьким доходом, швидше за все, продовжать вносити зміни у свій підхід до економічної політики. Вони будуть жертвувати гнучкістю і продуктивністю, що асоціюються з моделлю вільного ринку, заради внутрішньої політики протистояння конкурентному тиску і глобальним економічним потрясінням. Їх стане турбувати не стільки вільний потік капіталу, скільки мінімізація соціальної нестабільності за допомогою програм соціального захисту і більш активна підтримка національної промисловості. І ще менше, ніж раніше, вони будуть схильні покладатися на досвід розвинутих країн, вважаючи – цілком справедливо, – що не лише економічна, а й інтелектуальна міць починає розподілятися більш рівномірно [4, с. 21].

Одна з головних особливостей старого, докризового економічного консенсусу містилася в тезі про те, що розвинені країни можуть розраховувати на значну вигоду від збільшення припливу іноземного капіталу. Економіст Арвінд Субраманіан назвав це «фетишем закордонних фінансів». Ідея про те, що безперешкодний рух капіталу по всьому світу, як і вільний обіг товарів і послуг, робить ринки більш ефективними, в цілому сприймалася в політичних колах як належне. У 1990-х рр. США і такі міжнародні фінансові інститути, як Міжнародний валютний фонд, підштовхували позичальників з країн, що розвиваються відкривати свої ринки капіталів для іноземних банків і відмовлятися контролювати курс валют [5, с. 3].

У той час як вигоди від вільної торгівлі підтверджувалися документально, переваги повномасштабної мобільності капіталу не настільки очевидні. Причини криються у фундаментальних відмінностях між фінансовим сектором і «реальною» економікою. Вільні ринки капіталу справді домагаються ефективного розподілу капіталу. Але великі взаємозалежні фінансові інститути на відміну від великих виробничих фірм

стикаються з ризиками, які здатні чинити величезний негативний вплив на решту економіки [4, с. 13].

Одним із парадоксальних наслідків фінансової кризи 2008-2009 рр., Можливо, стане те, що американці і британці нарешті усвідомлять просту істину, відому в Східній Азії вже більше 10 років. А саме, що відкритий ринок капіталу в поєднанні з нерегульованим фінансовим сектором – це бомба уповільненої дії. По завершенні фінансової кризи в Азії багато американських політиків і економістів стали знову акцентувати увагу на швидкоплинній лібералізації і просувати ідею «послідовності», тобто лібералізації тільки після того, як буде створена потужна система регулювання з адекватним наглядом за банками. Але вони не замислювалися над тим, чи здатні деякі країни, що розвиваються швидко ввести в дію цю систему або як буде виглядати оптимальний режим регулювання. Вони випустили з уваги взаємозв'язок між їх новою ідеєю і їх власним випадком, а також забули попередити про величезний нерегульований тіньовий фінансовий сектор, що загрожує надлишковою заборгованістю, яка виникла в Сполучених Штатах.

Першим очевидним наслідком кризи, таким чином, стало падіння фетиша іноземних фінансів. Такі країни, як Ісландія, Ірландія і держави Східної Європи, з великим ентузіазмом прийняли на себе тягар даного фетишизму, постраждали особливо сильно, і їх чекає дуже важкий період відновлення. Як і для Уолл-стріт, впевнене зростання, яке демонстрували ці країни з 2002 до 2007 р., частково виявилось ілюзорним. Воно свідчило про доступність кредитів і високу частку позикових коштів, а не про наявність міцного фундаменту [5, с. 4].

Другий наслідок фінансової кризи 2008-2009 років – нова прихильність країн, що розвиваються до переваг розумної соціальної політики. До кризи ті, від кого залежить прийняття політичних рішень, були схильні применшувати значення соціального забезпечення і програм соціального захисту, віддаючи перевагу стратегіям, націленим на економічну ефективність.

Американський президент Рональд Рейган і британський прем'єр-міністр Маргарет Тетчер прийшли до влади наприкінці 1970-х і початку 1980-х рр. на хвилі критики сучасної соціальної держави. Багато їх критичних зауважень були цілком обгрунтовані: державний бюрократичний апарат у багатьох країнах був роздутим і неефективним, а в менталітеті населення закріпився розрахунок на отримання належної соціальної допомоги. Вашингтонський консенсус не обов'язково відкидав застосування соціальної політики, але його зосередженість на ефективності та бюджетній дисципліні часто вела до скорочення соціальних витрат.

Проте криза виявила нестабільність, властиву капіталістичним системам – навіть таким розвиненим і передовим, як у США. Капіталізм – динамічний процес, безневинними жертвами якого регулярно стають люди, які втрачають роботу або джерело доходу. У період кризи і після неї громадяни чекали, що їх уряди забезпечать їм певний рівень стабільності на тлі загальної економічної невизначеності. Політичні діячі в країнах, що розвиваються навряд чи забудуть цей урок; консолідація і легітимність їх крихких демо-

кратичних систем буде залежати від здатності забезпечити більш високий рівень соціального захисту [6, с. 10].

Розглянемо реакцію континентальної Європи в порівнянні зі Сполученими Штатами. До цих пір з урахуванням кризи в Єврозоні Західна Європа переживала менш хворобливе відновлення завдяки більш розвиненій системі діючих автоматично антициклічних соціальних витрат, включаючи страхування на випадок безробіття. Відновлення економіки без створення нових робочих місць в США, навпаки, робить американську модель ще менш привабливою для тих, хто приймає стратегічні рішення в світі, що розвивається. Особливо для тих, хто схильний до політичного тиску і змушений приділяти увагу потребам середнього класу.

Яскравий приклад нового акцентування соціальної політики можна виявити в Китаї. Реагуючи на швидке старіння населення, китайське керівництво бореться за створення сучасної пенсійної системи, що знаменує собою перехід від традиційної тактики, зосередженої тільки на створенні нових робочих місць, до підтримання соціальної і політичної стабільності. У Латинській Америці ті ж проблеми вирішуються інакше. З початком нового століття регіон «полівішав», втомившись від ліберальних реформ 1990-х рр., і нові уряди збільшили соціальні витрати, щоб скоротити бідність і нерівність. Багато країн, наслідуючи успішний приклад Бразилії і Мексики, ввели схеми переведення грошових коштів, призначених для бідних сімей (при цьому одержувачі допомоги повинні відправляти дітей до школи або виконувати інші умови). У Бразилії та Мексиці цей підхід вперше за багато років сприяв помітному скороченню нерівності доходів і допоміг захистити найбідніші сім'ї від недавньої кризи [6, с. 13].

Зрозуміло, питання в тому, чи зможуть подібні програми, адресовані бідним (і тому не потребують значних бюджетних витрат), з легкістю залучити довгострокову підтримку зростаючого в регіоні середнього класу. А також як ці та інші економіки, що розвиваються, у тому числі Китай, впораються з фінансовими витратами на більш універсальні програми соціального забезпечення, включаючи охорону здоров'я і пенсії. Чи досягнуть вони успіху у вирішенні проблем, пов'язаних з недофінансуванням універсальних соціальних програм, – проблем, які зараз стоять перед Європою і Сполученими Штатами через старіння населення [6, с. 18].

Третім наслідком кризи став початок нового раунду дискусій про індустріальну політику – стратегії країни з розвитку певних секторів промисловості, традиційно отримують такі види підтримки, як дешеві кредити, прямі субсидії або державне управління банками розвитку. Подібна політика була визнана небезпечною і неспроможною в 1980-ті та 1990-ті рр. через підтримку неефективних галузей промисловості шляхом величезних бюджетних витрат. Але криза і адекватна реакція на неї деяких країн можуть зміцнити впевненість у тому, що компетентні технократії в країнах, що розвиваються здатні ефективно управляти участю держави у виробничому секторі. Бразилія, наприклад, використовувала фінансований урядом

банк розвитку, щоб швидко направити кредити в певні сектори в рамках початкової антикризової програми, а Китай зробив те ж саме за допомогою державних банків [7, с. 28].

Проте ця нова індустріальна політика не пов'язана з виявленням переможців або здійсненням великих секторальних зрушень у виробництві. Її завдання – координація вирішення проблем та усунення бар'єрів, які заважають припливу приватних інвестицій у нові галузі та технології, труднощів, з якими ринкові сили не можуть впоратися самостійно. Наприклад, для розвитку інноваційного виробництва з пошиття одягу в Західній Африці уряд міг би забезпечити постійне постачання текстилю або субсидіювати будівництво портів, щоб уникнути труднощів з експортом. Тим самим, взявши на себе частину первинних фінансових та інших ризиків і більш системно розвиваючи державну інфраструктуру, уряд допоміг би приватним інвесторам упоратися з високими витратами при налагодженні виробництва і впровадженні інновацій у секторах, що знову виникають [7, с. 33].

Протягом останніх 30 років інститути розвитку, що базуються у Вашингтоні, дотримувалися точки зору, згідно з якою некомпетентність уряду і корупція становлять для росту набагато більшу загрозу, ніж крах ринку. Чи зміниться ця точка зору зараз, коли капіталізм американського стилю звалився зі свого п'єдесталу? Чи запанує ідея про те, що держава здатна прийняти на себе більш активну роль? Для кожної окремої країни, що розвивається відповідь залежить від оцінки можливостей держави та загального рівня управління. Найсуворіша критика промислової політики завжди торкалася політичних, а не економічних аспектів, оскільки підкреслювалося, що прийняття економічних рішень у країнах, що розвиваються не може бути захищене від політичного тиску. Критики заявляли, що політики будуть дотримуватися протекціоністських заходів навіть після того, як вони виконають свої початкові завдання щодо забезпечення різкого ривка національної промисловості. Такі види індустріальної політики, як скорочення залежності від імпорту та просування нових галузей, хоча і критикувалися пізніше у Вашингтоні, дійсно сприяли досягненню вражаючого рівня економічного зростання в 1950-х і 1960-х рр. у Східній Азії і Латинській Америці. Проблема, однак, полягала в тому, що уряди в країнах Латинської Америки були політично нездатні розширити цей протекціонізм, тому їх промисловість не змогла стати конкурентоспроможною на світовому рівні [7, с. 42].

Тому технократи в світі, що розвивається повинні враховувати політичні аспекти свого наміру проводити промислову політику. Чи існує досить компетентна і незалежна від політичного тиску бюрократія? Чи вистачить коштів, щоб підтримувати такий курс? Чи вистачить сил для прийняття жорстких рішень, наприклад, щоб відмовитися від своїх політичних рішень, які втратили ефективність? Більшість успішних прикладів промислової політики припадає на Східну Азію, де традиційно існує потужна технократична

бюрократія. Країнам, у яких відсутній такий спадок, слід бути більш обережними [2, с. 11].

Урядам, які надумали просувати індустріальний розвиток і забезпечувати соціальний захист населення, доведеться реформувати держсектор. Справа в тому, що четвертим наслідком фінансової кризи 2008-2009 рр. стало неприємне нагадування про те, що станеться, якщо цього не зробити. У США регулюючі органи не отримували достатнього фінансування, не могли залучити висококваліфікованих співробітників і стикалися з політичною протидією. І це не дивно: доктрина Рейгана і Тетчер мала на увазі, що ринки є прийнятною заміною ефективного уряду. Криза продемонструвала, що нерегульовані чи погано регульовані ринки можуть обійтися дуже дорого.

Уряди як розвинутого світу, так і того, що розвивається, з захопленням спостерігали за дивовижною здатністю Китаю оговтатися від кризи, в основі якої лежить жорстко керований, збудований зверху вниз механізм прийняття рішень. Він дозволяє уникнути затримок, характерних для складного демократичного процесу. Наслідком стало те, що політичні лідери світу, що розвивається, зараз пов'язують ефективність і можливості з автократичними політичними системами. При цьому існує безліч некомпетентних автократичних режимів, на тлі яких Китай виділяється тим, що являє собою бюрократію, яка, принаймні на вищому рівні, здатна здійснювати управління і координацію продуманою політикою. Серед країн з низьким рівнем доходів це робить КНР винятком [6, с. 19].

Створення і підтримка ефективного держсектора – одна з найскладніших проблем світового розвитку. Такі інститути, як Світовий банк і британський Департамент міжнародного розвитку, здійснювали програми по зміцненню держсектора, просуванню відповідального держуправління і боротьбі з корупцією протягом останніх 15 років, але не досягли особливих успіхів. Той факт, що навіть фінансові регулятори в Сполучених Штатах і Великобританії не змогли використати свої повноваження, щоб йти в ногу з мінливими ринками, зайвий раз довів: ефективний держсектор залишається актуальним викликом навіть для найбільш розвинених країн [8, с. 12].

Чому в зміцненні держсектора в країнах, що розвиваються, вдалося добитися лише незначного прогресу? Перша проблема – бюрократія часто служить урядам, які, на відміну від ідеального, знеособленого державного апарату представляють собою коаліції хабарників, що діють в особистих інтересах. Зарубіжні донори зазвичай не володіють необхідними важелями, щоб змусити їх змінитися. У деяких випадках винятком служать такі механізми, як процес вступу до Євросоюзу. Друга проблема полягає в тому, що ефективні інститути повинні розвиватися природним шляхом, відображаючи політичні, соціальні та культурні реалії країни. Розвиток знеособленої бюрократії на Заході був продуктом тривалого й болісного процесу, при цьому зовнішні фактори (такі як необхідність військової мобілізації) зіграли значну роль у створенні сильних державних інститутів (наприклад, знаменитої пруської бюрократії). Такі інститути, як верховенство закону, рідко стають

працездатні, якщо просто копіюють зарубіжний досвід, суспільство має вникнути в їхню суть. Нарешті, реформа держапарату повинна відбуватися паралельно з процесом побудови нації. Якщо у суспільства немає чіткого усвідомлення національної ідентичності та спільних державних інтересів, кожна окрема людина буде демонструвати більшу приналежність до своєї етнічної групи, племені або прихильність своїм покровителям [8, с. 15].

Через багато років історики цілком зможуть назвати нинішню фінансову кризу закінченням американського економічного домінування у світовій політиці. Але тенденція руху до багатопольярного світу виникла набагато раніше, а крах західних фінансових ринків і їх неквапливе відновлення лише прискорили процес. Навіть до кризи міжнародні інститути, створені після Другої світової війни для вирішення проблем у сфері економіки та безпеки, перебували на межі своїх можливостей і потребували реформування. МВФ і Світовий банк страждали від недоліків структури управління, яка відображала застарілі економічні реалії. Починаючи з 1990-х рр. і далі в новому столітті, інститути Бреттон-Вудської системи виявилися змушені надати більше прав голосу країнам з економікою, що розвивається, таким як Бразилія і Китай. У той же час «Велика сімка» (G7) – елітна група, що складається з шести найбільш економічно значущих західних демократій і Японії, залишалася неформальним світовим лідером, коли справа стосувалася глобальної економічної координації, незважаючи на появу інших центрів сили.

Фінансова криза зрештою призвела до того, що G7 втратила роль основного координатора глобальної економічної політики і до її заміни «Великою двадцяткою». У листопаді 2008 року глави держав G20 зібралися у Вашингтоні, щоб виробити глобальну програму стимулювання економіки – зустріч з тих пір переросла в офіційний міжнародний інститут. Оскільки G20, на відміну від G7, включає країни, що розвиваються, такі як Бразилія, Китай та Індія, подібне розширення економічної координації представляє собою запізніле визнання нової групи глобальних економічних гравців [4, с. 14].

Криза також вдихнула нове життя в МВФ і Світовий банк, підтвердила їх легітимність. До кризи створювалося враження, що МВФ швидкими темпами перетворюється на структуру, що вже віджила своє. Ринки приватного капіталу забезпечували країни фінансовими коштами на вигідних умовах, не виставляючи їм вимоги, якими часто супроводжувалися кредити МВФ. Фонд насилу фінансував власну діяльність і знаходився у процесі скорочення персоналу.

Ситуація змінилася в 2009 р., коли лідери «двадцятки» домовилися забезпечити інститути Бреттон-Вудської системи додатковими коштами в розмірі 1 трлн доларів, щоб допомогти країнам пережити майбутній фінансовий дефіцит. Бразилія і Китай увійшли до числа донорів спеціальних фондів, які в підсумку допомогли підтримати Грецію, Угорщину, Ісландію, Ірландію, Латвію, Пакистан і Україну [8, с. 25].

Попросивши ринки, що розвиваються, взяти на себе більш відповідальну роль у міжнародній економічній політиці, західні демократії заувальовано визнали, що самі вони вже не в змозі впоратися зі світовими економічними проблемами поодиночі. Але те, що назвали «підйомом інших» (на відміну від «занепаду Заходу»), стосується не тільки економічної та політичної могутності. Мається на увазі також глобальна конкуренція ідей та моделей. Захід, і особливо США, більше не розглядається як єдиний центр інноваційної соціально-політичної думки. Схеми надання грошової допомоги на певних умовах, наприклад, вперше були розроблені і введені в Латинській Америці. За останні 30 років Захід вніс скромний внесок у інноваційне мислення в промисловій політиці. Щоб побачити успішні моделі на практиці, варто звернутися до прикладу країн, що розвиваються, а не до розвиненого світу. А коли справа стосується міжнародних організацій, голос та ідеї Сполучених Штатів і Європи домінують все менше. При цьому країни з економікою, що розвивається,

які стали великими донорами міжнародних фінансових інститутів, набувають більш значну вагу.

Все це говорить про конкретні зміни в програмі розвитку. Традиційно ця програма розроблялася розвинутим світом і потім вводилася (або, в дійсності, часто нав'язувалася) у світі, що розвивається. США, Європа і Японія, як і раніше залишаються безперечними джерелами економічних ресурсів та ідей, але економіки, що розвиваються, виходять на цю арену і стають великими гравцями. Бразилія, Китай, Індія і ПАР будуть одночасно донорами і реципієнтами ресурсів для розвитку і способів їх найкращого використання. Значна частка бідного населення планети живе на території цих країн, проте їм вдалося домогтися поваги на світовій арені в економічній, політичній та інтелектуальній сферах. Насправді розвиток ніколи не був чимось, що багаті дарують бідним, швидше, бідні досягають цього самостійно. Мабуть, західні держави, нарешті, усвідомили цю істину в світлі фінансової кризи, яка для них аж ніяк не закінчена.

ЛІТЕРАТУРА

1. McElvaine R. S. The Great Depression: America 1929-1941 / R. S. McElvaine. – New York : Three Rivers Press, 1993. – 403 p.
2. Boorman J. The Impact of the Financial Crisis on Emerging Market Economies [Електронний ресурс] / J. Boorman. – Режим доступу : <http://www.osservatoriocrisi.it/docs/archivio/altri/OERARC76.pdf>.
3. Wheatley J. Brazil's leader blames white people for crisis [Електронний ресурс] / J. Wheatley. – Режим доступу : <http://www.ft.com/cms/s/0/ae4957e8-1a5f-11de-9f91-0000779fd2ac.html#axzz1gSn8uK2X>.
4. Palley T. America's Exhausted Paradigm: Macroeconomic Causes of the Financial Crisis and Great Recession [Електронний ресурс] / T. Palley. – Режим доступу : http://www.ipe-berlin.org/fileadmin/downloads/working_paper/ipe_working_paper_02.pdf.
5. Subramanian A. Policy lessons for the next crisis [Електронний ресурс] / A. Subramanian. – Режим доступу : <http://www.business-standard.com/india/news/arvind-subramanian-policy-lessons-for-next-crisis/22/15/345975/>.
6. Farnsworth K. Varieties of crisis within variable capitalisms: Contemplating the implications of economic crisis for social policy [Електронний ресурс] / K. Farnsworth. – Режим доступу : <http://www.social-policy.org.uk/lincoln/Farnsworth%20and%20Irving.pdf>.
7. Bianchi P. Industrial Policy After the Crisis: Seizing the Future / P. Bianchi. – Cheltenham : Edward Elgar Publishing Limited, 2011. – 161 p.
8. Busch K. World Economic Crisis and the Welfare State [Електронний ресурс] / K. Busch. – Режим доступу : <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/07000.pdf>.

Рецензенти: Кальниш Ю. Г., *д. держ. упр., професор*;
Курілло В. Є., *к. політ. н., доцент*.

© Василенко Д. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 19.12.2011 р.